ARQUITECTURA POPULAR, REFLEXIONS VERS UNA NOVA LECTURA

Ramon Ripoll i Masferrer

Aquest treball vol tenir com a finalitat fonamental abordar el tema de l'arquitectura popular des d'un punt de vista globalitzador dels mecanismes que han intervingut en la seva configuració com a realitat en les nostres comarques. Des d'un primer moment vull constatar l'especial referència a l'arquitectura popular més senzilla de les nostres ruralies, de característiques irregulars i aparentment equívoques, però d'un atractiu sense mida. Aleshores seran les masies més diverses el veritable objecte d'estudi d'aquest fenomen de seducció i captivament que produeixen en els nostres dies. Així, l'intent de comprendre i recuperar els criteris arquitectònics inherents en les construccions rurals donant-los un nou sentit i vigència, suposa un objectiu molt clar i difícil a la vegada.

Com tantes vegades s'ha dit, la cultura arquitectònica és i segueix essent el veritable termòmetre de la cultura d'un poble en general. En el cas de les nostres comarques, el context cultural rural ha estat el motor de la nostra arquitectura popular emanada directament del sentit comú del pagès i de la seva capacitat d'identificar-se amb l'àmbit rural i les seves necessitats i mecanismes d'intervenció sobre aquest. Així, el pagès, situat en el context espacial i geogràfic que l'envolta, ha sabut mantenir, des de temps enrera, una relació d'interdependència constant amb el medi. El pagès ha estat un element més d'aquest territori natural en constant evolució, i com a tal element privilegiat ha sabut jugar, sens dubte, un paper primordial en aquesta transformació rural. El resultat sempre ha estat una intervenció directa i fins i tot inconscient moltes vegades, pròpia de qualsevol activitat i manifestació popular.

Territori i arquitectura popular

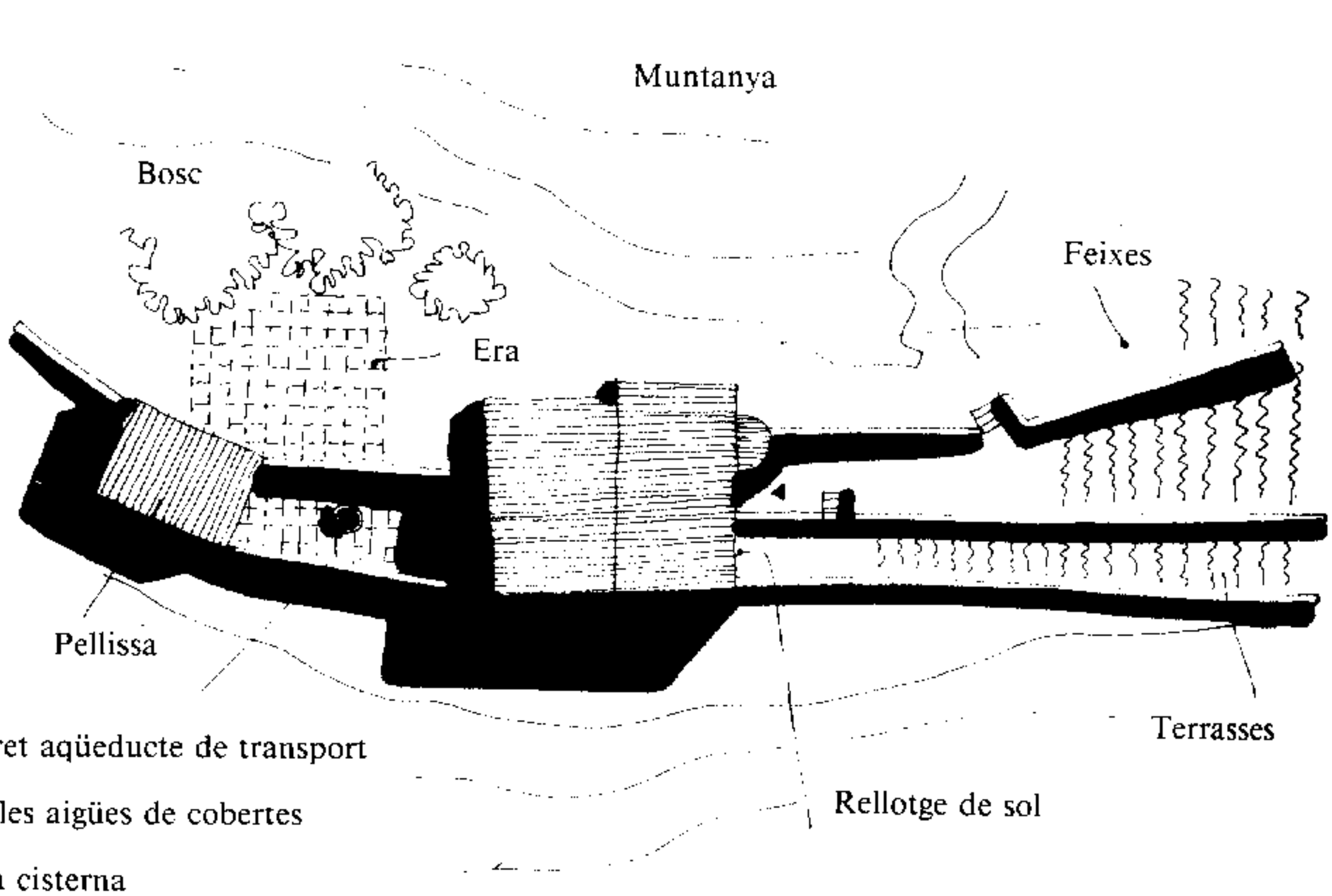
La pluja, el sol, els arbres, els conreus, el fred, el capvespre, les muntanyes, la geografia, les rieres, ... –la llista seria inacabable–; formen part d'una mateixa realitat espacial en la qual el pagès hi és present. En ell, el terrassà hi treballa i crea el seu propi món particular. L'acceptació és total per part del pagès, i respon amb una actitud que és caracteritza per aprofitar tots els recursos que el territori li posa al seu abast per tal de resoldre les seves necessitats.

El pagès doncs, està en relació directa amb l'espai que l'envolta –constituït pel mateix territori en el qual se situa–, i en el temps –configurat pel mateix tarannà de la naturalesa–. Llavors el pagès ha constituït, des de sempre, un agent més d'aquest espai i d'aquest temps, que el converteixen en un veritable protagonista privilegiat per a comprendre veritablement el seu entorn i transformar-lo segons les lleis de la lògica i el sentit comú que li són tan propis al medi.

La incidència que ha anat tenint l'activitat del pagès sobre el territori s'ha realitzat de forma constant i successiva des de temps pretèrits. Les activitats de desmunts, desemboscar, de conrear, la realització de terrassaments, xarxa de camins, infrastructura pel regadiu, l'alçament de tanques, la construcció d'edificacions diverses, d'eres, de pous, pallers, etc. La descripció d'activitats que el pagès realitza sobre el territori seria inesgotable, però el que sí cal constatar és la importància conceptual de la construcció de les masies com un accident més del territori.

L'habitacle del pagès suposa, doncs, una necessitat més, creada des del mateix àmbit territorial i solucionada amb els recursos que li ofereix el territori. D'aquí la consonància i complementarietat total amb aquest (exemple I).

EXEMPLE I

I. MAS LA CASINA, Osor, –la Selva– (casa abandonada)

Arquitectura popular configuradora d'espais

La masia constituïda per l'habitacle, les construccions annexes, i tot l'entorn que s'articula al seu voltant, configura el centre espacial del pagès, el lloc on porta a terme fonamentalment la seva activitat quotidiana. L'anàlisi d'aquest àmbit reduït del territori ens fa discernir d'entrada una diferenciació clara entre espai exterior i espai interior produïdes per les diferents construccions que configuren la unitat de la masia.

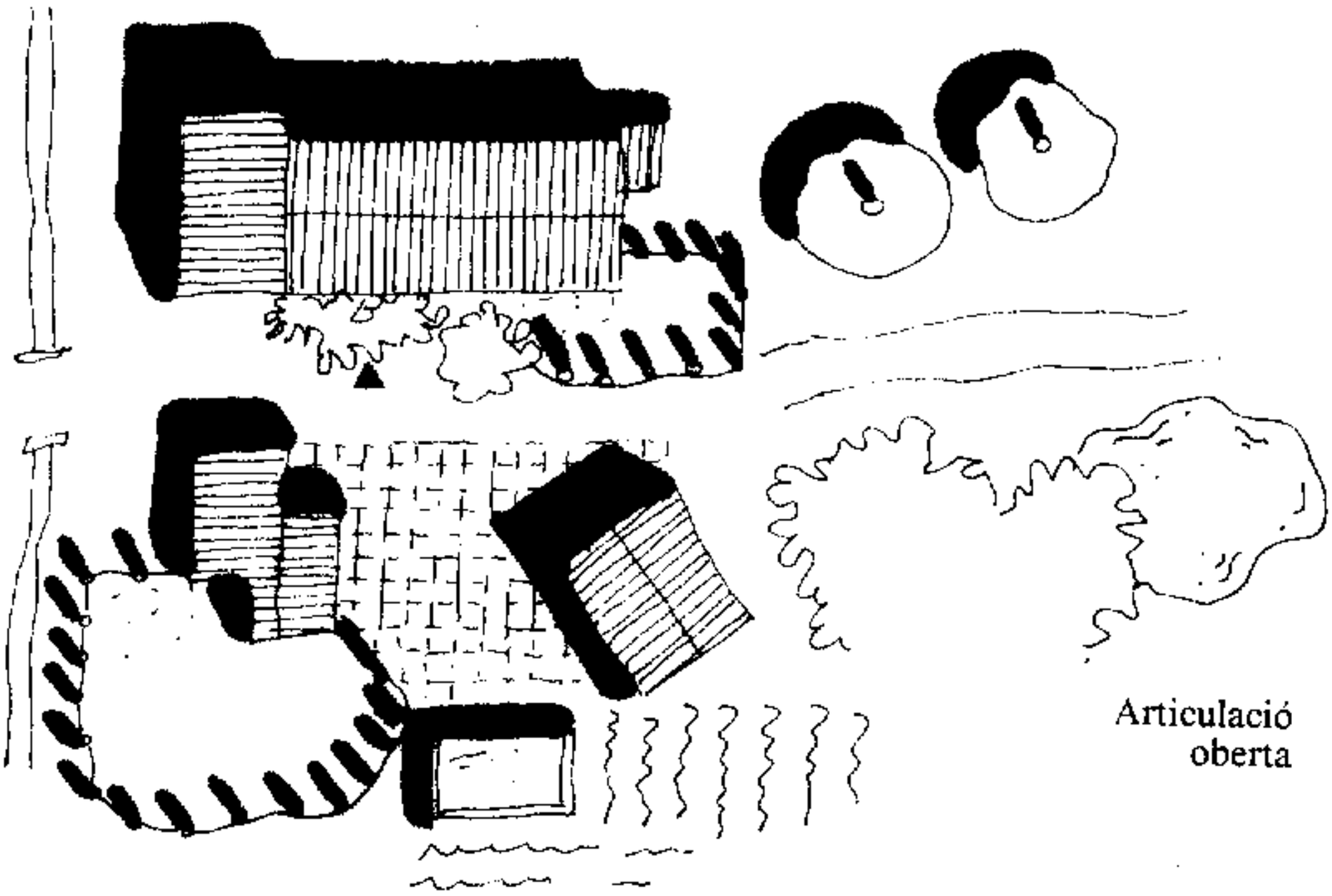
L'espai exterior creat per l'entorn de la masia té una importància i una intencionalitat molt clara. La complexitat funcional que envolta l'activitat inherent a tota masia ha produït un entorn ple de connotacions i significats que cal constatar. Els conceptes de pintoresc i agradable, a la vegada, en el qual es generalitza moltes vegades el conjunt que constitueix la masia, no és més que el resultat produït per una complexitat de significats que suggereixen a l'espectador els fenòmens d'ambigüitat i tensió a la vegada capaços de fer néixer el sentiment d'admiració i acceptació generalitzats vers l'arquitectura popular.

Entre les estructuracions espacials més remarcables, exteriors a la masia, que podríem enumerar hi ha:

a) L'articulació oberta

Aquest primer tipus de masies formades per construccions aparentment desordenades, donen lloc a la conceptualització d'un espai diversificat amb significats i interelacions barrejades. El resultat del conjunt és una disposició agradable i acollidora, on la unitat del conjunt ve materialitzada per la diversitat dels seus elements i la seva disposició. L'habitacle, el porxo, la pallissa, les construccions annexes, el pou, l'era, els pallers, el llenyer, els arbres, l'hort, l'accés, la bassa, els camps de conreu pròxims, etc. constitueixen una mateixa unitat orgànica dintre una diversitat dinàmica; (exemple II).

EXEMPLE II

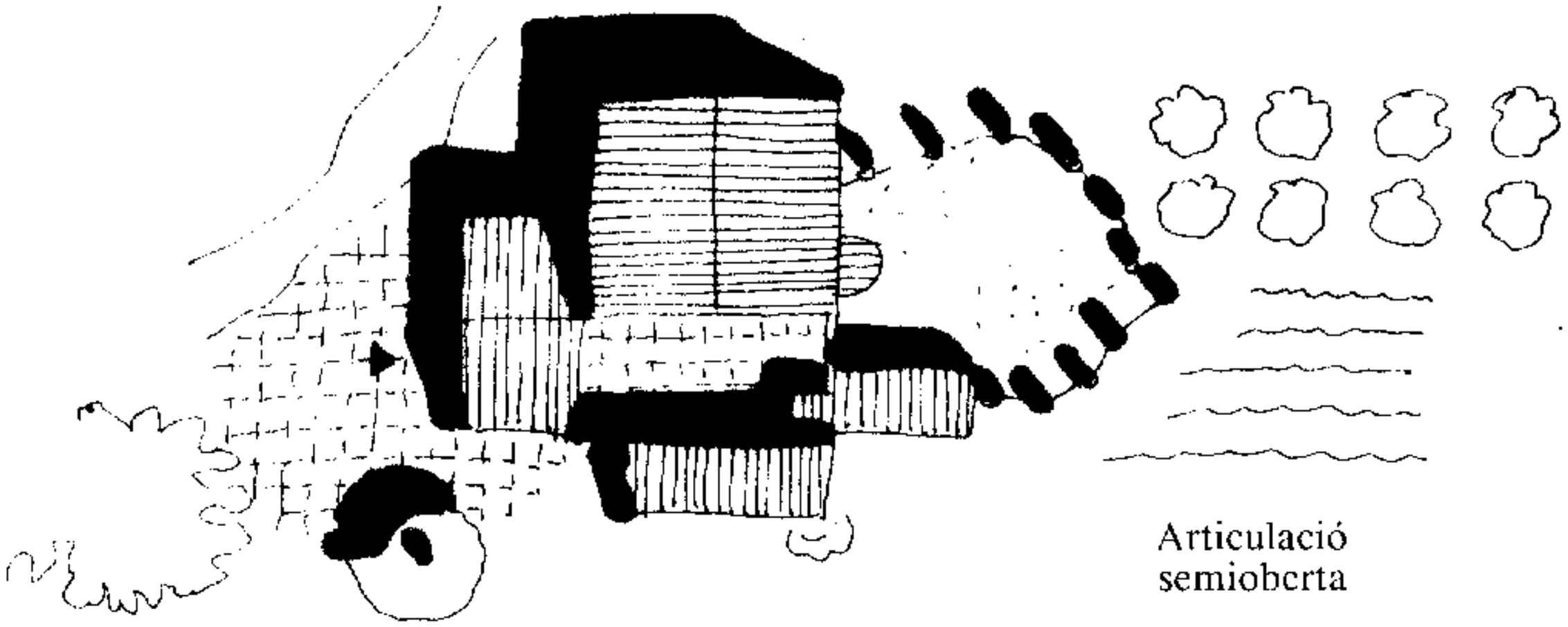

II. MAS DEL PLA, Brunyola, –la Selva–.

b) Articulació semi-oberta

Un segon tipus de masies són les que creen una sequència d'espais exteriors diversificats amb connotacions i significats de diferent intensitat especial, aconseguint una jerarquització ben específica. Els diferents edificis del conjunt s'ordenen al voltant d'un pati, que constitueix el centre d'interès i unió de les diferents activitats de la masia. Mentre que a l'exterior del conjunt arquitectònic podem identificar una sequència d'espais complementaris, sempre secundaris, però de gran diversitat de característiques: l'era, el llenyer, el galliner, l'hort, etc.; (exemple III).

EXEMPLE III

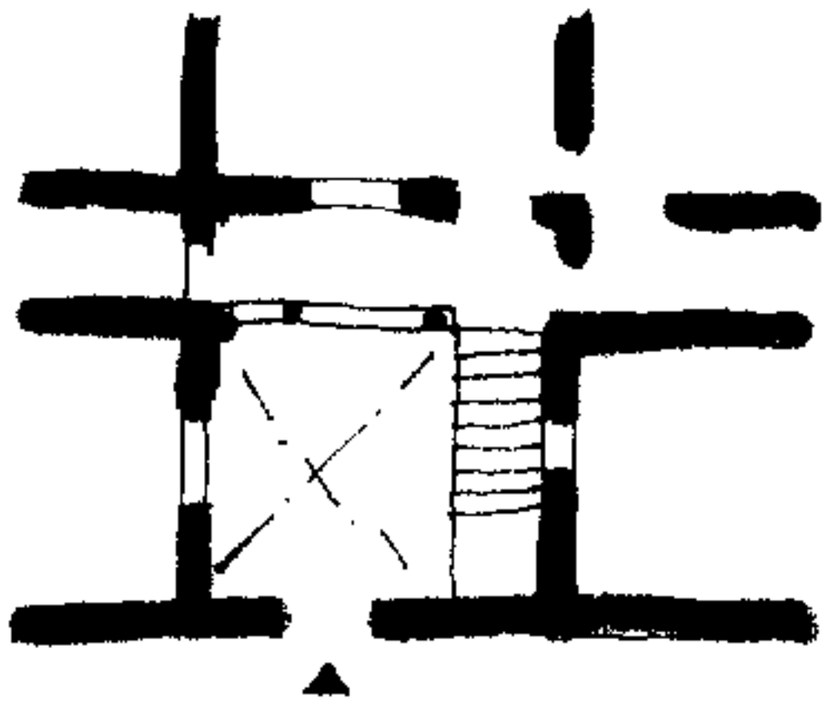
Articulació semioberta

III. CAN PEIXET, la Cellera de Ter, –la Selva–.

c) Articulació tancada

Per últim podem fer referència al conjunt arquitectònic caracteritzat per la radicalització del cas anterior. Un pati molt delimitat i totalment controlat per la volumetria de l'habitacle, constituint gairebé un pati interior, suposa un espai molt agradable i d'una clara incidència sobre la vida i organització tant espacial com arquitectònica de tot l'edifici. En l'exterior d'aquestes ruralies del conjunt arquitectònic hi ha un tractament ambiental gairebé inexistent, i per tant, totalment impersonal: (exemple IV).

EXEMPLE IV

Articulació tancada

IV. MAS EL CASTELL, Vilobí d'Onyar, –la Selva–.

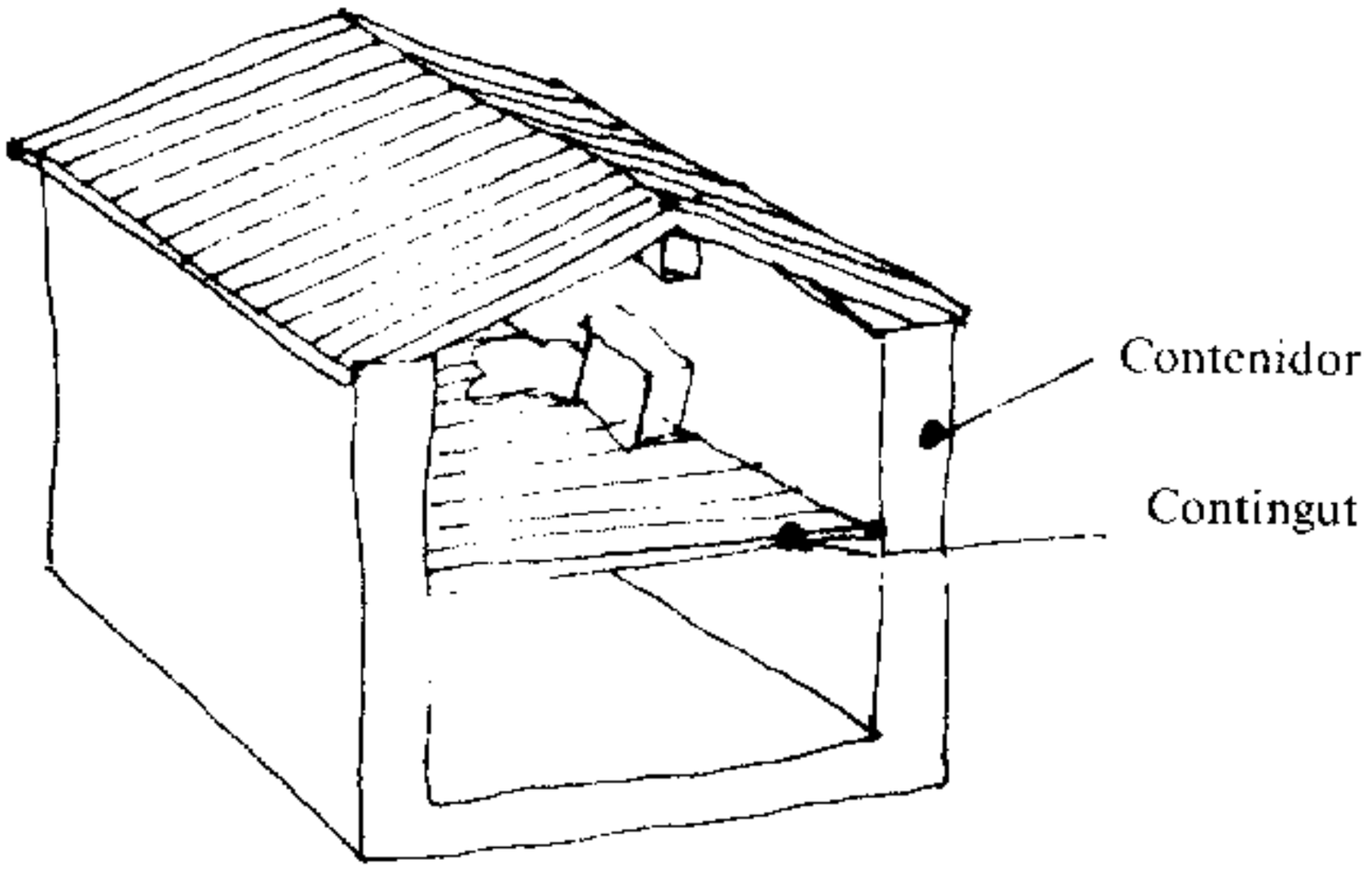
Un segon aspecte de l'arquitectura és la creació d'un espai intern que solament pot ésser assimilat i viscut per experiència directa, constituint el veritable protagonista del fet pròpiament arquitectònic, i per tant el seu estudi i comentari general és d'una importància cabdal per a la comprensió arquitectònica popular. L'objectiu no és altre que arribar a comentar algun aspecte peculiar de les nostres masies per tal de comprendre l'edifici des del punt de vista de la unitat de l'espai que configura.

d) Idea de contenidor i contingut

Una de les característiques més sobresortints de la nostra arquitectura popular és la gran facilitat de comprensió i lectura espacial de les seves estances. Aquest fenomen està estretament lligat a la utilització lògica dels materials que intervenen en la seva constitució, configurant una arquitectura plena de lògica, sinceritat i sentit comú. D'aquesta manera tothom diferencia clarament les parets de càrrega, elements massissos de gran envergadura que configuren els contenidors i subcontenidors de l'habitacle. Mentre que les plataformes horitzontals de cairats i taulers de fusta, amb unes característiques de lleugeresa i temporalitat junt amb el mobiliari i les altres peculiaritats internes, configuren el contingut. L'espai creat per aquest clar mecanisme compositiu és d'una claredat extraordinària (exemple V).

En l'arquitectura popular actual, queda configurada per un gran contenidor però que a la vegada engloba diferents subcontenidors, limitant-se el contingut al simple mobiliari i algun o altre element decoratiu.

EXEMPLE V

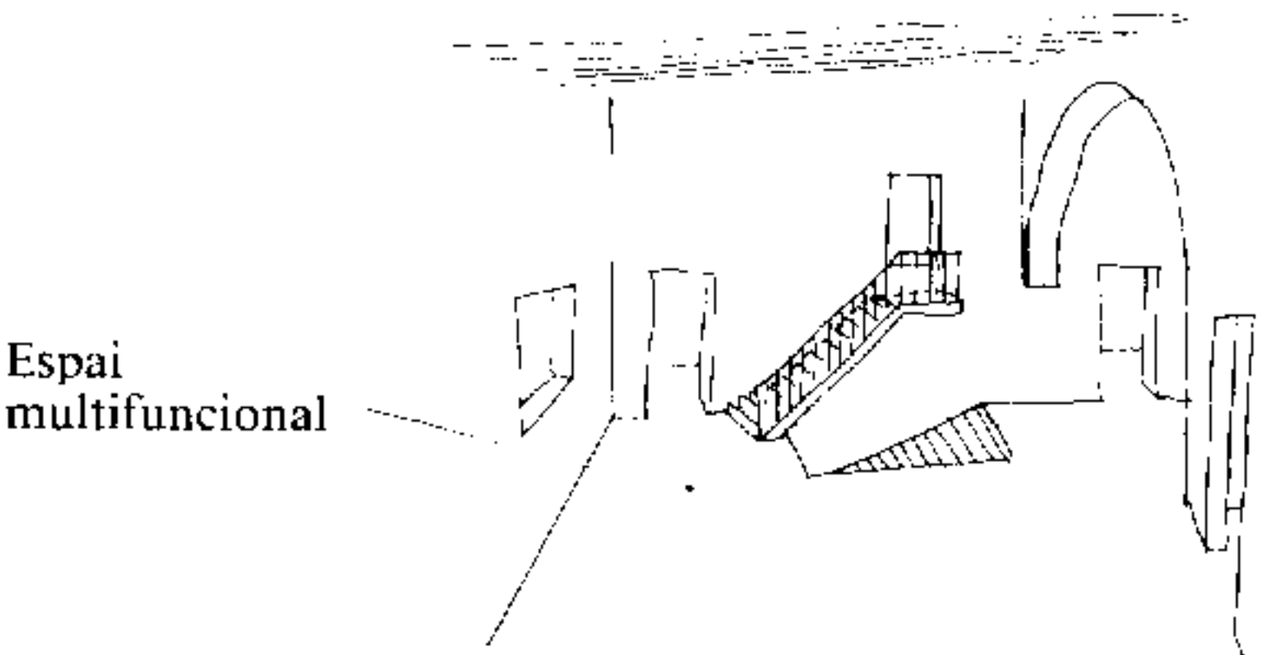
(Porxo comú a la majoria de les masies).

e) Idea d'espai multifuncional

Un altre aspecte que convé ressaltar és l'existència, en la majoria de les nostres masies, d'una sèrie d'elements espacials més importants i generadors dels altres. Aquest tipus d'espais tan característics tenen una raó de ser molt clara i necessària degut sobretot a les seves característiques multifuncionals. D'aquesta manera, en desenvolupar diverses funcions a la vegada, constitueixen el centre d'organització interna i de conceptualització espacial unitari. El cas més típic el constitueix la sala de les nostres masies per ser l'element generador i articulador de tot l'edifici (exemple VI).

En contrapartida, en l'arquitectura actual, l'element de doble funció ha estat utilitzat amb molt poca freqüència, i el seu lloc ha estat substituït per la idea de separació i diversificació que comporta l'automàtica especialització espacial en totes les estances de l'habitacle.

EXEMPLE VI

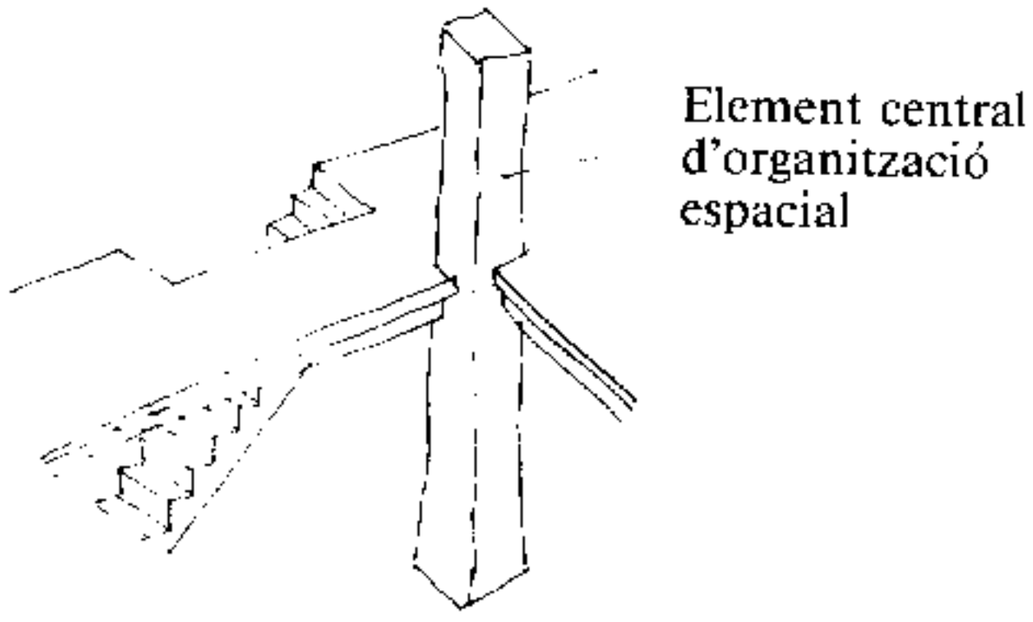

CAN BRUNS. Amer, –la Selva– (casa abandonada).

f) L'element central com organitzador espacial

Per últim caldria comentar un tercer mecanisme d'organització interna i espacial. Encara que molt poc usual, en algunes de les masies situades en els indrets més muntanyencs de la comarca de la Selva, l'existència d'un element central vertebrador de l'interior de l'habitacle suposa un veritable recurs per aconseguir la unitat espacial. Un pilar central construït amb carreus fortament enclavat en el centre de l'habitacle, moltes vegades de reduïdes dimensions, desenvolupa aquesta funció generadora de la unitat interna. Així, l'espai intern es presenta amb una claredat conceptual molt agradable per la seva facilitat de lectura arquitectònica (exemple VII).

EXEMPLE VII

CAN PERE –la Selva– (casa abandonada).

Arquitectura popular en l'actualitat

En els nostres dies, la construcció popular, de la gent del poble, continua ocupant un lloc fonamental en l'activitat arquitectònica comarcal. La nova situació socio-econòmica i la revolució tecnològica de les últimes dècades han influenciat a la nostra arquitectura popular a caminar cap uns mecanismes d'estructuració compositiva caracteritzada per la rendibilitat i competitivitat a tots els nivells.

Per tant no és d'estranyar que ens trobem davant un fenomen arquitectònic basat solament en: la funcionalitat distributiva, en una despreocupació per la claredat i intencionalitat espacial, i sobretot en l'equívoca actitud d'utilitzar anàrquicament els materials. El resultat és peculiar a altres indrets forans a les nostres terres, i com a tal cal pensar en un fenomen que sobrepassa les nostres fronteres per la similitud d'objectius i resultats obtinguts.

Les peculiaritats del territori, la intencionalitat espacial i la funcionalitat del sentit comú propi de cada lloc han estat relegats a un segon terme.

La discussió es presenta llarga i complicada davant aquest fet tan enrebassat, però cal que una vegada i una altra tornem a incidir sobre aquest tema. La lliçó del passat és recuperable conceptualment per a les noves circumstàncies. La voluntat de redreçament per part de tots tindrà l'última paraula.